

SZILVIA SEYEDIN

Khomeini és az iráni forradalom: elképzelései, intézkedései

Khomeini and the Iranian revolution: his ideas and actions. The aim of this study is to examine the ideas and actions of Ayatollah Khomeini, the founder of the Shiite theocracy in Iran, in three periods: during his exile in France, during the 1979 revolution, and after his victory, during the founding of the new state (Islamic Republic of Iran). To write my study, I used primarily primary sources, such as articles in the international press of the time, which appeared in *International Review* periodicals, and the writings of the two largest Iranian dailies, *Kayhan* and *Ettelaat*. I also used some articles from the Tudeh party's daily newspaper, *Mardom*, and a couple of Hungarian and English studies and books. This is a descriptive research focusing on the statements of Ayatollah Khomeini, the interviews made with him and his actual actions during the above mentioned three periods, and necessarily presents the events of the Iranian revolution with a focus on Khomeini's actions. My research contributes to the knowledge about Middle Eastern and Iranian studies, which is important because few studies exist on this subject in Hungary.

Keywords: Khomeini, Islamic Republic of Iran, theocracy, Iranian revolution, Mohammad Reza Pahlavi shah

Bevezetés

1978 őszén Irán számos problémával szembesült. Mohamed Reza Pahlavi sah kényszerített modernizációja és egyértelmű elköteleződése a Nyugat, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok mellett tömeges tüntetéseket indított el. A problémák szerteágazók voltak, de alapjukat a síita papság tradicionális értékekre épülő, szegényeket és a családok egységét támogató felfogása – amelyet a lakosság egyre inkább magáénak vallott –, valamint az uralkodó elképzelése közötti ellentét adta, amely erőltetett menetű gazdasági modernizációs programjával a lakosság jólétének megteremtése helyett csak a szegények és gazdagok közötti szakadékot mélyítette el, rohamosan csökkentve a rendszer támogatottságát és egyre jobban eltávolítva a sahot a saját népétől. Az iráni forradalom kezdeti időpontjára nem lehet konkrét dátumot meghatározni, mert a tüntetések és az elégedetlenség szinte végigkísérték Mohamed Reza Pahlavi uralkodását, de tömegessé csak 1977 végén, 1978 elején váltak. Azonban egy évvel korábban már világossá vált, hogy az iráni gazdaság bajban van, ami szociális gondokat is okozott. A társadalmi szakadék egyre nőtt a gazdagok és a szegények között, ezzel együtt az emberek egyre elégedetlenebbé váltak és ennek hangot is adtak. Ezenkívül a sah korlátozta a gyülekezési és tüntetési szabadságot, pártok, szervezetek létrehozását, a szólásszabadságot és számos más szabadságjogot.

Mohamed Reza Pahlavi az 1970-es évekre félreállította a nyugatosodás világi ellenfeleit, felszámolta többek között az ellenzéki politikai pártokat, gyűléseket és újságokat. Azonban a mollahok hangját nem sikerült elhallgattatnia, akik a mecsetekben prédikálva azokhoz az egyszerű emberekhez tudtak szólni, akik a sah elnyomó rendszeréből már kiábrándultak, és a valláshoz fordultak. A klérus és a társadalom összefogásának sikere egy kiemelkedő közszereplőnek volt köszönhető, aki a papság általános nézetével szemben, miszerint nem alacsonyodnak le a politika szintjére, Kasani ajatollah álláspontját hangoztatta, mely szerint a muszlimoknak kötelességük szembeszegülni a sahkal, ha az nem Allah akaratát követi. Ő volt Khomeini ajatollah, aki népszerűségét a sahot támadó írásaival és beszédeivel érdemelte ki, ami a zsarnoki rendszerrel szemben érzett igazságtalanság miatt következhetett be.

Az iráni forradalom közvetlen kiváltó okának azt tekinthetjük, hogy kompromittáló cikk jelent meg az *Ettelaat* perzsa napilap 1978. január 6-i számában *Irán és a vörös-fekete imperializmus*¹ címmel, mely Khomeini nemi hovatartozását firtatta. A cikk az imámot homoszexualitással, reakciós nézetekkel, opportunizmussal, az iszlám elveit illető tudatlansággal, a brit imperializmushoz és más külföldi országokhoz fűződő sötét kapcsolatokkal vádolta. Ennek hatására az egész országban tüntetések robbantak ki a monarchia ellen. A tüntetések élére a síita egyház állt, ugyanis ő volt az az erő, amely a társadalom egészét összefogta, így hatalmas tömegeket tudott mozgósítani éppen Khomeini szókimondó, erőteljes stílusának és lelkesítő beszédeinek köszönhetően.² Január 8–9-én Kom városában a vallási iskolák tanulói, klerikusok és városi középrétegek részvételével kormányellenes tüntetéseket rendeztek, ahol követelték a sah rendszerének felszámolását és az alkotmányos normák visszaállítását.³

A zavargások legaktívabb résztvevői 1978. augusztus végéig a „hagyományos” városi középrétegek, a munkások és a nincstelenek voltak. A lakosság e rétegei a helyzetük romlásának fő okát a nyugatosításban látták, vagyis a kultúra és életmód elpolgáriasodásában és a hagyományoktól való elszakadásban, így gyűlöletük az új jelenségek szimbólumainak megsemmisítésében öltött testet.⁴ A vasutasok és a bankok dolgozói fizetésemelésért sztrájkoltak. Az olajmunkások is csatlakoztak a tüntetések sorozatához, ami árfolyam-ingadozásokat okozott a dollárhoz viszonyítva. A gazdaság is mélyrepülésbe kezdett amiatt, hogy szinte már senki sem dolgozott, így a demonstrációk terjedésével az adósságok is növekedtek.⁵ November 5-én, a „fekete vasárnapon” az olajmunkások sztrájkja miatt az ország nem adott el több benzint, kőolajat és földgázt. A tüntetések a mindennapi életben is problémát okoztak, például a lakosok nem tudtak fűteni vagy gázzal főzni.⁶ Emellett a nép már nem bírta tovább tolerálni a rendszert fenntartó erőszakszervezet, a SZAVAK jelenlétét az élet minden területén és azt, hogy minden rendszerellenes megmozdulást vérbe fojtottak.

A síita főpapok is elégedetlenkedtek az iráni újítások és az életforma amerikanizálása miatt. A vallási vezetők a népmozgalmat politikai és gazdasági pozícióik visszaszerzésére használták fel, amelyek nagy részétől a sah fosztotta meg őket reformjai során és azzal

¹ A cím a kommunistákra (vörös) és a klérus tagjaira, a mollahokra (fekete) utal.

² Kraft 1978.

³ Alijev 1979.

⁴ Uo.

⁵ *Ettelaat*, 1978. október 24.

⁶ Uo. 1978. november 5.

párhuzamosan, hogy Iránt rendőrállammá alakította: a hatvanas-hetvenes évek folyamán a kormány egyre inkább ellenőrzése alá vonta a vallási alapítványokat, a sah nyugállományú katonatiszteket nevezett ki gondnokoknak a mecsetekbe és a síremlékekhez. A síita vezetőknek, akik rendelkeztek bizonyos politikai önállósággal és szervezettel, a többi erőnél nagyobb lehetőségük volt arra, hogy tömegmegmozdulásokat szervezzenek, és vezető helyet foglaljanak el az ellenzéki mozgalomban. December 10–11-én, a hagyományos vallási gyászünnepen (*taszua és asúra*⁷) milliós politikai tömegtüntetésre került sor, ahol a résztvevők Amerika- és sahellenes jelszavakat skandáltak. Követelték Khomeininek a nép szószólójaként való elfogadását, a sah uralmának megdöntését, a hatalom gyakorlásával kapcsolatos intézmények megszüntetését, a külföldiek befolyásának felszámolását, népszavazást, törvényes iszlám kormány létrehozását, a szabadság- és emberi jogok biztosítását. Egyenlőségen alapuló nemzetközi kapcsolatokat, a kisebbségek, nők, munkások és parasztok jogainak biztosítását. A diszkrimináció, a kizsákmányolás, a profithajhászás és a gazdasági egyeduralom megszüntetését, a nemzetgazdaság függetlenségének megteremtését, s a politikai foglyok szabadon bocsátását.⁸

Akkoriban az egyik legolvasottabb napilap, a *Kayhan* szerint az iráni forradalmi folyamat első időszakában a síita főpapoknak uralkodó szerepük volt a vezetésben annak okán, hogy a sah titkosrendőrségének és csendőrségének sikerült megsemmisítenie az ellenzéki szervezetek és csoportok többségét, vagy illegalitásba kényszeríteni őket. De a zavargások résztvevőinek többsége ragaszkodott a valláshoz. E rétegek nyílt fellépése rendszerrel szemben elősegítette a klérus bevonását a politikai harcba. Irán legújabbkori történelmének során a síita vezetők sokszor váltak a tömegek elégedetlenségének kifejezőivé népszerűségük megőrzése érdekében. Sariat Madari ajatollah elismerte ezt. Úgy gondolta, a sors iróniája, hogy nem ők, hanem az egyszerű nép követelte a törvényesség, az alkotmányos jogok helyreállítását. Ők csupán morális segítséget nyújtottak a népnek.⁹ Az iráni forradalom sajátossága volt az is, hogy már a legelején ösztönös szolidaritás jött létre az elvi-politikai szempontból lényegesen távol álló erők között. Az együttes cselekvés alapja a közös cél volt: a sah gyűlölt rendszerének felszámolása.¹⁰

Khomeini ajatollah

Ruhollah Muszavi Khomeini 1902-ben született egy iráni faluban, Khomeinben. Családja férfi tagjai nemzedékek óta köztisztviselőként álló síita teológusok és jogtudósok (ajatollahok) voltak, így ő maga is e hagyomány folytatója lett. Hittudományi iskolába járt, 1922 körül pedig Komba, a „papok varosaba” költözött, ahol egészen 1964-ig élt. Ruhollah mindössze néhány hónapos volt, amikor elveszítette apját, akit a rezsim és a földbirtokosok elleni kiállása miatt gyilkoltak meg. A gyermeket ezután édesanyja és apai nagynénje nevelte, aki arra tanította Ruhollahot, hogy az ember csak akkor él a Földön az iszlám elvei szerint, ha tetteiben is küzd az iszlám ellenségei, a hitetlenek ellen. Pár évvel később édesanyja és nagynénje is meghalt kolerában. Khomeini ezt követően a bátyjához került. Aszkétikus

⁷ A síiták moharram hónap e két napján Mohamed unokájáról, Huszeinről, a harmadik imámról és követőiről emlékeznek meg, akiket 680-ban mészároltak le a kerbelai csatában.

⁸ Az iszlám ellenzék politikai programja. A *taszua és asúra* vallási ünnepeken (1978. december 10. és 11.) tartott tüntető felvonulás szervező bizottságának nyilatkozata. *Nemzetközi Szemle*, 79/03.

⁹ *Kayhan*, 1978. augusztus 28.

¹⁰ Rouleau 1980.

életmódja legendákat teremtett. Reggelente öt órakor kelt, imádkozott, megevett egy darabka kenyeret némi mézzel. Életében soha sem dohányzott és soha nem használt telefont. Nem volt hajlandó semmi fényűzésre, eleinte egy nyomornegyedben lévő iskolában lakott, de később is végtelenül puritán maradt, matracon aludt, majdhogynem koplalt. Az éjszaka egy részét a *Korán* olvasásának és az elmélkedésnek szentelte. Reza sah uralkodásának első éveiben Khomeini Kom korániskolájában iszlám filozófiát és etikát tanított, s ifjú kora ellenére már ekkor nagy tekintélyű hittudósként emlegették. Elítélte a Pahlavi-dinasztia nyugatosító, modernizációs törekvéseit. A hitbéli dolgok terén szerzett kivételes jártassága mellett rendkívül karizmatikus vezető is volt. Előadásai rengeteg hallgatót vonzottak nemcsak a diákok, de a helybeli lakosság köréből is. Voltak, akik Teheránból utaztak oda csak azért, hogy hallhassák. Nemcsak tanítványaihoz, hanem a közemberhez is tudott szólni, ez későbbi politikai karrierjében is segítette. Azonban ezzel hamar kiprovokálta a sah ellen-szenvét is, nem sokáig váratott magára a letartóztatása sem. 1963-ban egy iskolai gyűlésen elmondott beszéde után két hónapot töltött börtönben. Később a közvélemény és a befolyá-sos ajatollahok nyomására szabadon engedték, de hamar el kellett hagynia az országot. Khomeini ekkoriban Mohamed Reza Pahlavi sah Nyugat felé kacsintgató rendszerének egyik legélesebb kritikusanak számított, ezért 1964–1979 között többször száműzetésbe kellett vonulnia. Először Törökországba, majd az iraki Nedzsefbe menekült, ahol a síták egyik szent helyén folytatta tovább ellenzéki tevékenységét, majd az Irak és Irán közt meg-kötött algiri szerződés (1975) nyomán innen is távoznia kellett 1978-ban a befogadó Fran-ciaországba, ahol szolid körülmények közt készült a nagy visszatérésre.¹¹

Az iráni forradalomban vezető szerepet töltött be, Franciaországból küldte ideológiáját és lelkesítő üzeneteit a népnek, hogy számoljanak le a monarchiával. Khomeini iszlám köztársaságot akart, a vallási előírásokat tekintve kevésbé merevet, mint Szaúd-Arábiában, de mégis merőben mást, mint a sah elképzelése volt.¹²

Khomeini, az ellenzék vezére külföldön

Khomeini üzeneteit Franciaországból az egyik legnépszerűbb perzsa lapban, az *Ettelaat*ban közvetítették a népnek. 1978. október 23-án a fiatalokat kérte, hogy tiszteljék a *róhanit* (papságot), mert ezekben az érzékeny időkben biztosnak kell lenniük, hogy az iszlám, amit építenek, valóra válik. Összefogásra szólította fel őket, mert szerinte már közel állnak a győzelemhez. Azonban szóhasználatukra való ügyelésre hívta fel a figyelmüket, valamint dzsihadot hirdetett.¹³

Október 25-én a tüntetések tovább folytatódtak. Khomeini újra üzenetet küldött az em-bereknek, hogy tüntessenek addig, amíg meg nem kapják, amit akarnak. A hadsereg vezető-it is kérte, hogy csatlakozzanak. Sariat Madari ajatollah szintén közölte, hogy Khomeinivel mindenben egyetért: a monarchia helyett iszlám köztársaság létrehozását kívánta. A jelen-legi kormány helyett iszlám kormányzatot akartak és azt, hogy a jog irányítsa az országot, diktatúra helyett igazi demokrácia legyen. Madari kijelentette, hogy ha a jelenlegi kormány

¹¹ http://www.ng.hu/Civilizacio/2004/06/Khomeini_Ajatollah_elet_es_halal_ura,
<http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/10/18udvar.htm>, <http://www.biography.com/people/ayatollah-ruhollah-khomeini-13680544#political-and-religious-leader>,
http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php

¹² *The Economist*, 1979.

¹³ *Ettelaat*, 1978. október 23.

nem fogadja ezt el, fegyveres harchoz folyamodnak, mert az embereknek nincs többé reményük ebben a kormányban. Emellett a londoni rádió is kinyilvánította, hogy ha nem oldják meg a problémát Iránban, akkor az összeomlik. Hozzá tették, hogy két éve Irán a világ leggyorsabban fejlődő országa volt, de most nagy gondban van.¹⁴ Október 26-án Khomeini Párizsból üzent, hogy nem köt békét a sahhal. Folytatni fogja harcát addig, amíg az el nem hagyja az országot. Kijelentette, hogy egyetlen lépést sem hátrálnak, amíg meg nem kapják azt, amit akarnak. Az emberek addig fognak harcolni, amíg el nem érik az iszlám köztársaság kikiáltását.¹⁵ Október 28-án Khomeini új beszédet küldött Párizsból az iráni népnek, amelyben arra bátorította az embereket, hogy most, hogy kaptak egy kis hatalmat, ne hagyják magukat, mert másképp nem érhetik el a szabadságot. Emellett a hadsereg vezetőit arra kérte, hogy hagyják abba az öldöklést, és biztatta őket, hogy egyesüljenek az emberekkel, váltsák le a kormányt és szabadítsák ki a politikai foglyokat.¹⁶ Egy napra rá újból kijelentette, hogy egy lépést sem hátrál, és összefogásra, egységre szólította fel a népet.¹⁷ Még azt is hozzáfűzte, hogy amíg a sah és a Pahlavi-dinasztia hatalmon vannak, nincs lehetőség az iráni politikai válság megoldására.¹⁸

Október 27-én a Nemzeti Front és a bazár (kiskereskedők, kisiparosok) képviselői Párizsba utaztak Khomeinihez, hogy utat találjanak a helyzet rendezésére. Karime Szandzsabi, a Nemzeti Front vezetője is velük tartott, hogy találkozzon az ajatollahal. Khomeini véleményét akarta kikérni, hogy ebben a helyzetben mi legyen a következő lépésük, mi a helyes út. Október 31-én megjelentek az *Ettelaat*-ban a találkozón elhangzottak: az ajatollah nem ért egyet a fegyverhasználattal, sőt kifejezetten ellenzi azt. Szerinte demokratikus keretek között kell maradni. A Nemzeti Front közölte, hogy egyetért Khomeinivel. Az ajatollah még hozzátette, hogy nem áll a kommunizmus mellett és nem akarja, hogy Irán kommunista legyen. Nem ismeri el Izraelt, mert semmibe vette a palesztinok jogait és elvette országukat. Szerinte a sah kormánya próbálja az iszlám kultúrát elpusztítani, de az emberek nem akarják eltüntetni az iszlámot, pont ezért tüntetnek most.¹⁹

Később Khomeini azt nyilatkozta, hogy ezeknek az illegitim embereknek, akiket az előző kormány hívott be a sah parancsára, nem engedélyezik, hogy tovább az országban maradjanak, mert a sah illegitimé válásával ők is azok lettek. Az irániak harcolni fognak a szovjet és amerikai nyomás ellen.²⁰ Egy nappal rá kijelentette, hogy nem fog betölteni semmilyen pozíciót a kormányban. Miután győz a forradalom, az emberek fogják megszervezi maguknak az új kormányt. Ezután lesz egy népszavazás az iszlám köztársaságról. Amerikáról annyit nyilatkozott, hogy amennyiben az nem üti bele az orrát az irániak dolgába, tisztelni fogják. A Szovjetunió elfogadta az új kormányt és közölte, hogy nem avatkozik be a belügyeibe, baráti kapcsolatot szeretne ápolni Iránnal.²¹

¹⁴ Uo. 1978. október 25.

¹⁵ Uo. 1978. október 26.

¹⁶ Uo. 1978. október 28.

¹⁷ Uo. 1978. október 30.

¹⁸ Aljjev 1979.

¹⁹ *Ettelaat*, 1978. október 31.

²⁰ Uo. 1979. január 8.

²¹ Uo. 1979. január 9.

A tüntetések hatására a sah 1979. január 16-án elhagyta az országot „üdülés” céljából. A hír mind az *Ettelaat*, mind a *Kayhan* címlapján megjelent.²² Az *Ettelaat* a hír közléséhez az akkor létező legnagyobb betűtípust használta. Ezután megállapodást kötött a polgári ellenzék a hadsereggel, így Bakhtiar, a sah önkényuralmi rendszerét legjobban ellenző politikus, a Nemzeti Front egyik vezetője kormányalakítási megbízást kapott. A sahnak sikerült rávennie, hogy alakítson a sah híveiből polgári kormányt. Mohamed Reza Pahlavi távozása általános örömet váltott ki. Khomeini és a Nemzeti Front vezetőinek felhívására a lakosság engedelmeskedett Bakhtiar kormányának.²³ Az *Ettelaat* január 26-i száma beszámolt Khomeini hazajöveteli tervéről, amely mindenkit meglepett, ugyanis sokan azt gondolták, hogy néhány hetet még Párizsban marad. Bakhtiar kijelentette, hogy ugyan ő vezeti a kormányt és a hadsereget, de készen áll arra, hogy tárgyaljon Khomeinivel. Két parlamenti képviselő tervezte, hogy tárgyal vele annak ellenére, hogy a parlament nem volt jó helyzetben, mert sokak szerint nem volt jogosult képviselni a népet, ezért a képviselők lemondását követelték. Az amerikai külügyminisztérium egyik munkatársa szerint, ha Khomeini – amint ígérte – még a héten visszatér Iránba, akkor problémák adódhatnak, és mindaz a törekvés, amit Bakhtiar eddig elért, kárba vész. Az USA még mindig arról próbálta Khomeinit meggyőzni, hogy ismerje meg jobban Bakhtiar-t és kormányát, mert ha a demonstrációk folytatódnak, sokkal rosszabb lehet a helyzet. Szerinte a hadsereg Bakhtiar mellett áll.

A Bakhtiar-kormány szabadon bocsátotta a politikai foglyokat. Ennek és a további engedelmények és ígéretek ellenére a papság levelet küldött Komból, amelyben az állt, hogy a mollahok legtöbbször nem fogadják el legitimnek a Bakhtiar-kormányt. Nem ők voltak az egyetlenek. A biztosítótársaságok is kijelentették, hogy nem fogadják el a minisztériumokat, amelyek illegitim kormánytól származnak. Emiatt öt parlamenti képviselő lemondott a mandátumáról. Ennek hatására 128 képviselő a parlamentben három órán át elemezte az ország helyzetét, és megállapították, hogy aki elhagyta munkáját a parlamentben Khomeini miatt, rosszul tette. A maradók megesküdték, hogy nem mondanak le. Khomeini egyik embere kijelentette, hogy találkozára az ajatollah és a parlament között nem fog sor kerülni, mert Khomeini nem akarja, ugyanis szerinte a közte és Bakhtiar között lévő problémákat nem lehet megoldani. Egy másik Khomeinihez közel álló ember kijelentette, hogy népszavazást akarnak tartani és utána az iszlám köztársaság új kormányát szeretnék megválasztani. Bazarghan, akiről sokan hitték, hogy ő lesz Khomeini első miniszterelnöke, közölte, hogy biztosan iszlám köztársaság lesz, majd hozzátette, hogy sikerült egyezséget kötni Bakhtiar és Khomeini között, mégpedig azt, hogy Bakhtiar távozik, miután Khomeini kormánya megkezdte működését. A sah ugyanekkor meghosszabbította a Hoszni Mubarak egyiptomi alelnök hívására megkezdett egyiptomi tartózkodását 3-4 nappal, mert kórházi kezelésre volt szüksége lassan terjedő rákbetegsége miatt.²⁴

Január 22-én Bakhtiar bejelentette, hogy miniszterelnök marad, a hadsereg vezetője pedig támogatásáról biztosította. Khomeini azt nyilatkozta, hogy hazatérése után pár napot Teheránban tölt, majd Komba megy.²⁵ Január 23-án az *Ettelaat* szerint a sah földterületei közül azokat, amelyeket vadászterületként használt, visszajuttatták a parasztnak. Emellett, mivel sok hazugság és ellentmondás forgott közszájon vagy az újságokban, hogy meg-

²² Uo. 1979. január 16.; *Kayhan*, 1979. január 16.

²³ Alijev 1979.

²⁴ *Ettelaat*, 1979. január 21.

²⁵ Uo. 1979. január 22.

bizonyosodjanak az igazságról, a *Kayhan* riporterei elmentek Khomeinihez és riportot készítettek vele Franciaországban, hogy tisztázzák jövőbeli terveit. Az interjúban Khomeini elmondta, hogy Iránba való visszatérése után első dolga az lesz, hogy tanácsot adjon népének, és beszédet tartson a Beheste Zahra nevű teheráni temetőben azoknak az embereknek az emlékére, akik életüket adták a forradalomért. Valamint, hogy megossza a további teendőket. A leendő kormány összetételéről annyit mondott, hogy legtöbbször nem a klérus soraiból fog kikerülni, de nekik is lehet jelöltjük. Amikor a riportert az iszlám köztársaság fő irányvonaláról kérdezte, még nem tudott választ adni a kérdésre, csak annyit mondott, hogy az iszlám szabadságot fog adni, foglalkozni fog a gazdasággal és az összes többi területtel. Emellett kijelentette, hogy a vallási kisebbségeket tisztelni fogják. A cenzúráról az volt a véleménye, hogy ha olyat írnak, ami nem árt az embereknek, akkor azt szabadon megtehetik, azonban olyanról nem írhatnak, amelyek ártalmasak. A marxisták és a baloldal tevékenységéről kifejtette, hogy ha ártanak az embereknek, akkor megállítják őket, ha nem ártanak nekik, és csak a véleményüket mondják el, azzal semmi probléma. A kérdésre, hogy minden párt szabadon működhet-e, azt a választ adta, hogy „igen, minden ember szabad, kivéve azokat, akik nem az országgal vannak”. A nők helyzetének az ország vezetésébe való bevonásáról azt nyilatkozta, hogy erről az iszlám jog nem mond konkrétumot, és „most még nincs itt az ideje ilyenekről beszélni”. De arról biztosítékot tudott adni, hogy a nőknek joguk van szavazni és szavazatot kapni, ugyanis ebben a forradalomban nagy szerepük volt. Emellett hozzátette: „Mindenfajta szabadságot megadunk a nőknek, de megállítjuk őket abban, hogy erkölcselenné váljanak. És a férfiakat is megszabadítjuk az erkölcselenségtől.” Közölte: „Az iszlám fejlett. A fejlettség nem azt jelenti, amit néhány nő vagy férfi gondol, hogy elmennek táncolni vagy moziba. Ez a fejlettség az, amit a nyugati országok teremtettek nekünk, hogy lemaradjunk, ne fejlődjünk. Szabad minden helyeset csinálni, menjenek egyetemre és cselekedjenek helyesen. Mindenki az országban ezt szabadon megteheti. De, ha illegális dolgokat akarnak tenni, amelyek ártanak az embereknek vagy az országnak, megállítjuk őket ebben. És ezért fogunk fejlődni.”²⁶ Khomeini külpolitikájában folytatni kívánta az eddigi kapcsolatokat minden országgal, kivéve Izraellel, Dél-Afrikával és azokkal az országokkal, amelyek a faji megkülönböztetést támogatják. Az interjú végén kijelentette, hogy a sah nem jön vissza többé, és nem lesz diktatúra, valamint amennyiben a hadsereg ellenük lesz Iránban, harcolni fognak.²⁷

Január 24-én tüntetések voltak a Mehrabad repülőtéren amiatt, hogy azt a hadsereg elfoglalta, hogy megakadályozza a repülőgépek le- és felszállását. Bakhtiar közölte, hogy a Khomeinivel való beszélgetése nem fejeződött be. Ezen a napon feloszlatta a SZAVAK-ot és beszédet mondott a parlamentben, amelyben közölte, hogy a tüntetések okát megtalálják, mert sokaknak igaza lehet, és ezeket a hibákat ki kell javítani, de továbbra sem adja fel munkáját, a kormány nem mond le a tüntetések és sztrájkok miatt. Szerinte el kell fogadni, hogy a demokráciában azok az emberek is beszélhetnek, akik nem értenek egyet, és hogy 25 év után lehet a demokráciát egyetlen nap alatt megteremteni. Közölte, hogy támogatja a jogokat és a szabadságot, de rá kell venni az embereket arra, hogy megértsék, és tisztában legyenek vele, hogy ha egy diktatórikus rezsimből egy másik diktatúrába akarnak haladni, jobb visszatérni, mint előremenni. De mindenképp a törvény égisze alatt kell ma-

²⁶ Uo. 1979. január 3.

²⁷ Uo.

radni.²⁸ Az *Ettelaat* január 28-án interjút készített Bakhtiarral, amelyben Khomeini visszatérésével kapcsolatban elmondta, hogy az első perc óta, amióta miniszterelnök lett, de már korábban is közölte, hogy bármikor szívesen látják az ajatollahot. De jelenleg ebben a zűrzavarban nem hiszi, hogy jó ötlet lenne Iránba jönnie. Akkor látnák szívesen, miután rendet tettek. A repülőtér mechanikai problémáira is hivatkozott, így inkább arra kérte Khomeinit, hogy maradjon ott, amíg nem engedélyezi visszatérését. De megígérte, hogy az ország ügyeivel kapcsolatban ki fogja kérni a véleményét. Khomeini annyit válaszolt, hogy csak abban az esetben hajlandó vele beszélni, ha lemond. Sariat Madari pedig kijelentette, hogy az Iszlám Köztársaság nem diktatúra, az összes embert képviseli, akik maguk dönthetnek az iszlám jog keretein belül. Az *Ettelaat* Khomeinivel is készített interjút, amelyben az imámot arról kérdezték, mikor tér haza. A válasza az volt, hogy amikor megengedik és megnyitják a repülőtér, valamint hozzátette, hogy ha szükséges, barátaival hal meg ott, nem fél ettől. Büszke akar lenni Iránra és az iszlámra.²⁹

Január 29-én megnyitották a repülőtér Khomeininek, és az *Ettelaat* közölte Bakhtiar nyilatkozatát, amelyben azt mondta, hogy ebben a három hétben, amióta miniszterelnök lett, folyamatosan különböző pártok kéréseit teljesítette vagy utat nyitott a teljesítésükhöz. Eltörölte a SZAVAK-ot. A politikai foglyok 99%-át szabadon engedte. Akkora sajtószabadságot adott, amekkorát még a legdemokratikusabb országokban sem látni. Nem akadályozta meg az embereket abban, hogy tüntessenek, nem tiltotta a gyülekezési szabadságot. De néhány párt kihasználta ezt a nagymértékű szabadságot. Így ez a szabadság valakinek jó, valakinek nem, mert azt rosszra használja. Nem tolerálja a diktatúrát egy pillanatra sem. Hozzátette, hogy amikor Frankfurtban volt, a demokráciának nyitott utat, harcolt a fasisztákkal Európában és harcol a diktatúra ellen Iránban is. Szerinte most elérkeztek oda 25 év után, hogy ezt megvalósíthatják és demokráciát teremthetnek. Kijelentette, hogy ebből a pontból nem enged. Azoknak az embereknek gátat vet, akik a szabadság és a demokrácia ellen vannak. Khomeinivel nem értettek egyet sok mindenben, de azt üzenté neki, hogy semmi esetre sem adja fel a munkáját, mert sok mindent tett ebben a pár hétben a szabadság érdekében, és nem akarja, hogy mindez kárba vesszen.³⁰

Khomeini Iránban

Február 1-jén Khomeini ajatollah Iránba érkezett. A hírt az *Ettelaat* az akkor létező lehető legnagyobb betűkkel közölte az újság címlapján. A cikk így szólt: „117 nap után megérkezett. 15 évvel ezelőtt, amikor minden csendes volt Iránban, Khomeinit Törökországba száműzte a sah, és most az egész világ által ismert emberként és a forradalom vezetőjeként tért vissza Iránba. 150 riporterral és 50 közeli emberével együtt érkezett. 5000 rendőr és kommandós követte házától a reptérig Párizsban. Az utasokat a lehető legjobban ellenőrizték, mint még soha azelőtt Franciaországban: ötször átkutatták őket.”³¹ Khomeini a hazatérése után sok problémával szembesült. Szerinte Mohamed Reza Pahlavi sah elmozdítása a hatalomból csak az első lépés volt a győzelemhez vezető úton, ugyanis még meg kellett teremteni a feltételeket az iszlám köztársaság megalakulásához. Nem volt hajlandó együttműködni Bakhtiar miniszterelnökkel, aki távozásra bírta a sahot, szabadon engedte a politi-

²⁸ Uo. 1979. január 24.

²⁹ Uo. 1979. január 28.

³⁰ Uo. 1979. január 29.

³¹ Uo. 1979. február 1.

kai foglyokat és helyreállította a szabadságjogokat, ugyanis szerinte a leváltott sah által kinevezett kormánynak nem volt törvényes alapja, ezért a nép akarata ellenére cselekedett. Szerinte első legális lépése csakis a lemondás lehet.³²

Khomeini Iránba érkezésével kettős hatalom jött létre. A hivatalos hatalom képviselőivel szemben iszlám forradalmi bizottságokat hoztak létre, melyek tagjait Khomeini maga nevezte ki, főleg tapasztalt iráni politikusokból. A nép és a hadsereg felső vezetése közötti szembenállás folytatódott. A hadsereg széthullásától tartva bejelentették a fegyveres erők „semlegességét”, ami meggyorsította a forradalom győzelmét.³³ Khomeini Iránba érkezéséről Róbert László teheráni tudósítását a *Népszabadság* február 4-i száma is közölte. Ő a sah távozása óta a legújabbkori perzsa történelem legfontosabb dátumának tartotta február 1-jét, Khomeini hazatérését. Róbert abban a meggyőződésben részesülhetett, hogy az ajatollah gépén érkezhett Teherán Mehrabad repülőtérre 150 újságíróval együtt. A Párizsból Teheránba tartó gépen utazott még ötven felnőtt iráni családtag is. Az indulás előtti utolsó órában úgy döntöttek különböző párizsi és teheráni névtelen fenyegető telefonok miatt, hogy a gyerekeket nem engedik fel a gépre. A leszállás után először az újságírók szálltak ki a gépből, majd utoljára Khomeini, 15 évi száműzetés után. A nép bizalommal és reményekkel telve fogadta, tőle várt az eddiginél igazságosabb, erkölcsösebb, demokratikusabb, tehát emberibb életet. Khomeinit, a 78 éves ajatollahot a fia kísérte le a gépről. Az imám karizmatikus, népszerű arcan Róbert László nem megszállottságot, csak tüzet és végtelen eltökéltséget látott. Ezután autóval indultak a repülőtérrel 17 kilométerre lévő Beheste Zahra temető felé, ahol az imám beszédet készült mondani. Róbert leírása szerint a kocsi tetejére, csomagtartójára, motorházára, hűtőjére fiatal emberek kapaszkodtak, hogy testükkel védjék Khomeinit az esetleges távcsöves puskáktól. A Sahyad-emlékmű körül, amelyet a sah a császárság 2500. évfordulójára, pontosabban a maga dicsőségére emeltetett, és amelyet akkor már 10 napja (és ma is) Szabadság térnek hívtak, tombolt a spontán és mégis fegyverrel meztelen önkívület. A síita vallási szervezetek ötvenezer önkéntes „rendgárdistája” vigyázott arra, hogy az ajatollah diadalútját, amely hozzávetőleges számítások szerint legalább három-, de lehet, hogy négy milliós embertenger hullámai között haladt, ne korbácsolhassa fel semmiféle provokáció. Teherán egy másik főútvonalán ugyanebben az időben tankokkal erődemonstrációt tartottak, de a lánctalpak csattogását elnyomta a tömeg „Allah akbar!” és „Mard bar sah!” (halál a sahra!) kiáltása. Róbert a másnapi sajtókonferencia után a Hilton Hotel halljában találkozott egy amerikai tanácsadóval, aki elmondta neki, hogy a Fehér Ház legnagyobb tévedése az volt, hogy elhitte a sahnak azt az állítását, amely szerint Iránban a kommunistaellenes nacionalizmus nagyobb hatóerő, mint a síita vallás és vele együtt az egyes munkás-, paraszt- és értelmiségi rétegek elégedetlensége. Róbert azt állította, hogy Khomeini maga mellett tudhatja az iráni nép túlnyomó többségét, a sah már semmit sem jelent, még ha a hadsereg egy része szeretne is hozzá lojális maradni. Bakhtiarnak is csak akkor lehetnek reményei szerinte, ha hajlandó olyan kompromisszuma, amelyet a végsőkig eltökélt Khomeini elfogadhat, mert különben nem zárható ki a dzsihád, azaz polgárháború – ami később be is következett.³⁴

³² Der Spiegel 1979.

³³ Alijev 1979; Der Spiegel 1979.

³⁴ Róbert 1979.

Február 3-án az imám kijelentette, hogy ha a békés út nem működik, dzsihadot hirdet. Majd közölte, hogy hamarosan bemutatja az új kormányt, és ha szükséges, fegyvert is fognak. Bakhtiar azt mondta, hogy Irán aktuális helyzete a 25 éves diktatúrának köszönhető és hozzátette, hogy a kormány Khomeinitől tanácsokat fog kérni vallási, de nem politikai kérdésekben. Ekkor már sokan látták, hogy a sah visszatérésének csekély esélye van. Az egyik iráni tábornok azonban felkereste az uralkodót, Teherán polgármestere pedig átnyújtotta a felmondólevelét Khomeininek. Az amerikai külügyminisztérium szóvivője közölte, hogy az ajatollah véleménye Amerikáról nem változott: ellene van. Az *Ettelaat* e napon az imám Beheste Zahra temetőben tartott beszédét is leközzölte, amelyben Khomeini megköszönte a forradalomban részt vevők kitartását, részvétét nyilvánította a forradalom halálos áldozatai családjának. Emellett a sah és a kormány törvénytelenységét is bizonygatta: „Fegyverekkel állították fel akkor a parlamentet, és a parlament tagjai erővel jutottak be, nem szavazatokkal. Erőltették őket, hogy Reza sahra szavazzanak, szóval e királyság már a kezdetektől illegitim volt... Nem lehetséges, hogy 80 évvel ezelőtti emberek 80 évvel később hoznak döntéseket. Ez a másik oka annak, hogy Mohamed Reza Pahlavi uralkodása jogtalan.” Valamint a gazdaság helyzetéről is beszélt: „Az egész gazdaság romokban van és káosz uralkodik... Amíg az összes ember össze nem fog és segít egymásnak, nem tudjuk rendbe hozni a gazdaságot. Mohamed Reza Pahlavi elpusztította a mezőgazdaságunkat. Elkezdte lassan azzal, hogy rávette az embereket, hogy hagyják el földjeiket és ne műveljék azokat, mert azt akarta, hogy Amerikától függjünk, és Iránból egy nagy piacot kívant csinálni Amerikának, hogy tőle és Izraeltől függjünk, akit Amerika alkotott, hogy búzát, rizst és tojást hozzunk be tőlük.” Ezenkívül a kultúráról és oktatásról is említést tett: „A kultúránk is lemaradt, fiataljaink nem teljesen képzettek, és a sok itteni tanulás után külföldre kell menniük, hogy ott folytassák tanulmányaikat. Több mint ötven éve van egyetemünk, és átverés, hogy még mindig nem vagyunk fejlettek. Mindez azért történt, mert alkoholboltot nyitottak a könyvesboltok helyett, és a többi diszkó, nightclub miatt... A modernitás, amely Európából keletre – elsősorban Iránba – jön, nem fejleszt minket, hanem romlásba visz.” Khomeini természetesen a legfőbb bevételforrásról, az olajról is beszélt: „Az összes olajunkat idegeneknek [Amerikának] adták, helyette fegyvereket vettünk, és katonai bázist építettünk nekik... már ötven éve elnyomás alatt vagyunk. Nem volt újságunk, kormányunk, rádióink, tévéink, senki sem tudott beszélni, még a mollahok sem.” Végül felszólította a hadsereget, hogy álljon a forradalom mellé, mert ezzel felszabadítja magát a külföldi hatalmak [USA] rabsága alól: „Tábornok Úr, Ön nem akar független lenni? Szolgá akar maradni? Tanácsot adok, hogy jöjjön az emberek karjaiba, akik függetlenek akarnak lenni, és azt akarják, hogy a hadseregünk is független legyen, ne álljon Amerika vagy más parancsa alatt... csatlakozzanak, mert az iszlám jobb, mint a hitetlenség! A saját embereik jobbák, mint a külföldiek... Azt akarjuk, hogy az ország erős legyen. Erős, de az emberekért dolgozzon, ne más országért.”³⁵

Február 4-én érvénytelenítették a fegyvervásárlási szerződést az Egyesült Államokkal. A *Washington Post* riporterre közölte, hogy az iráni kormány – mivel nincs pénze, mert nem ad el kőolajat –, úgy határozott, hogy nem vásárol fegyvert 10 millió dollár értékben az USA-tól. Ezt elfogadta az amerikai hadsereg vezetője és az iráni is. A Pentagon szóvivője valószínűsítette, hogy Irán sok szerződést fog eltörölni, mert ezeket a sah kötötte Ameriká-

³⁵ *Ettelaat*, 1979. február 3. A teljes beszéd a 4. sz. mellékletben olvasható.

val, és mivel most nem adnak el olajt és a sah elhagyta az országot, a szerződések érvénytelenek. Khomeini bennfentese kijelentette, hogy Bazargannak fontos pozíciója lesz az imám kabinetjében, sőt lehet, hogy ő lesz a miniszterelnöke. Bakhtiar válasza erre az volt, hogy míg békésen beszélt Khomeinivel, egyetértettek. Ha valami probléma történik, nem vállal érte felelősséget. Bakhtiart megkérdezték, hogy mit fog tenni, ha Khomeini kinevez egy miniszterelnököt. Azt felelte, hogy ha ez csak a beszéd szintjén marad, de semmi sem történik, és nem lesznek tüntetések, semmi probléma, mert sok országban a pártok megválasztják a miniszterelnök-jelöltjüket. Majd hozzátette, lehet, hogy Bazargan lesz a miniszterelnök, de amennyire tudja, békét akar, nem polgárháborút, hiszen jól ismeri, ő a problémák békés úton történő megoldását részesíti előnyben. Amikor beszélt vele, azt mondta, ezek a problémák tárgyalások útján megoldhatók. Emellett felhívta rá a figyelmet, hogy aki polgárháborút kezdeményez, büntetése akasztás lesz.³⁶ Bakhtiar a *Kayhan*nak azt is elmondta, hogy nem köt kompromisszumot sem a sahhal, sem Khomeinivel, és nem adja át a kormány vezetését az ajatollahnak.³⁷

Február 5-én, még a hadsereg teljes felmorzsolódása előtt Khomeini kinevezte Bazargant. Azért őt választotta, mert nagy tisztelet övezte a hadsereg legfelsőbb irányítói és a polgárság körében is akkor, amikor Khomeini még tartott a két réteg támadásától. Bazargan köteles volt alávetni magát Khomeini akaratának, de reformista politikusként sok mindenben nem értett egyet az ajatollahal. Megbélyegezte a régi rendszer hívei elleni megtorlást, a fegyveres erők és a kormányhivatalnokok soraiban végrehajtott tisztogatásokat, az „anarchiát”, amelyre az „iszlám bizottságok” és a forradalmi gárda tevékenysége vezetett. Bazargan fellépett a gazdasági-társadalmi rendszer gyökeres megváltoztatása, a Khomeini hívei által kidolgozott iszlám alkotmánytervezet ellen. S mindenekelőtt normalizálni akarta az államközi kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, amely továbbra is szállított alkatrészeket és tanácsokkal látta el az iráni fegyveres erőket. Azonban ebben az időszakban inkább Khomeini akarata érvényesült. A Bazargan-kormány bejelentette kilépését a CENTO-ból, államosította a bankokat és a legfontosabb iparágakat.³⁸ Miután az USA látta, hogy „vesztésre áll”, politikát változtatott, és az Iszlám Köztársaság ideiglenes kormányát, Bazargannal az élen kezdte támogatni.³⁹ Egy napra rá, Khomeini kijelentette, hogy ha a kormány lemond, rendbe teszik az országot.⁴⁰

Február 8. és 12. között súlyos polgárháború dúlt az országban a hadsereg és a nép között, mert Bakhtiar nem akart távozni. A nép célja a kormány megdöntése volt, de a hadsereg Bakhtiar mellett állt. 11-én a teheráni fegyveres akció népfelkeléssé nőtt. Ez kiterjedt az egész országra és a kormány bukását, valamint a parlament mindkét házának feloszlását eredményezte, amikor a nép elfoglalta a kormány épületét. A *Kayhan* február 11-i címlapján az szerepelt, hogy „a monarchia megbukott”.⁴¹ Ezután elfogták Bakhtiart, megölték a hadsereg vezetőit és a holttestükről készült fényképeket a 13-i *Ettelaat*ban közzétették.⁴² A képek megdöbbentők voltak, a véres, szétvert holttesteken látszott, hogy az áldozatok kín-

³⁶ Uo. 1979. február 4.

³⁷ *Kayhan*, 1979. február 4.

³⁸ Alijev 1979.

³⁹ Rouleau 1980.

⁴⁰ *Ettelaat*, 1979. február 6.

⁴¹ *Kayhan*, 1979. február 11.

⁴² *Ettelaat*, 1979. február 8., 12., 13.; Alijev 1979.

halált haltak. Február 16-án a *Kayhan* is közölte a kivégzett tábornokokról készült képeket.⁴³ 19-én a *Kayhan* Jasszer Arafat PFSZ-vezető teheráni látogatásáról közölt cikket. A palesztin delegációt üdvözölték és jelképesen átadták a volt izraeli nagykövetség kulcsait, amely ezáltal palesztin nagykövetséggé vált.⁴⁴ 20-án az *Ettelaat* közölte, hogy a sah repülője az uralkodó nélkül tért vissza Iránba. Az új kormány megpróbálta visszahívni a sahot, hogy felelősségre vonják, valamint tárgyalásokba kezdett Washingtonnal a sah vagyoniának visszatérítéséről.⁴⁵ Egy nappal később az USA közölte, hogy a sahot be fogja fogadni, s nem adja ki. Svájc szintén kijelentette, hogy nem adja vissza a sah vagyoniát. Khomeini bármit megadott volna, hogy a sahot elítéljék, mert szerinte el akarta adni az országot. Eközben sokan azt gondolták, hogy az USA polgárháborút szít Iránban, de erre nem volt bizonyíték. Az emberek féltek, hogy az iráni hadsereg puccsot akar végrehajtani, és hogy ellenforradalom tör ki. Bazargan kabinetje ekkorra már kiegészült, minden emberének meg volt a minisztériuma.⁴⁶ A február és március megtorlásokkal telt, az *Ettelaat* majdnem minden számában megjelent egy fénykép az épp akkor kivégzett, a sah rendszerében vagy Bakhtiar kormányában magas pozíciót betöltő emberekről, elsősorban a hadsereg tisztjeiről. Március 6-án szétválasztották az addig koedukált iskolákat és iszlám dekorációt kezdtek használni az épületekben.⁴⁷ Március 8-án, a nemzetközi nőnapon Khomeini meghatározta, hogy a *hidzsábnak*⁴⁸ milyennek kell lennie, és kérte a nőket, hogy hordják a ruhadarabot. A *csador*⁴⁹ nem volt kötelező, csak a *hidzsáb*. És a férfiak segítségét is kérte, hogy vegyék rá a nőket a *hidzsáb*-viseletre. Ennek hatására nagy tiltakozó tüntetések voltak több városban is, elsősorban a világi nők kezdeményezéséből.⁵⁰ Sok nő nem gondolta még ekkoriban, hogy a *hidzsáb* viselese valóban kötelező lesz, sokan csak viccnek tartották, azonban később bebizonyosodott, hogy az ajatollah ezt valóban komolyan gondolta.

Március 11-én Khomeini bejelentette, hogy nem kötelező a nőknek a *hidzsáb* viselete, de ez a kultúrájuk, és így akarják megvédeni őket. *Csador*t azonban nem kell viselniük. Nagy nyomás volt az embereken, harc dúlt még. A nők ellen, akik nem viselték a *hidzsábot*, erőszakosan léptek fel. Zajlott a polgárháború különböző városokban. A kormány azt kommunikálta, hogy ezek azoknak a harcai, akik ellenzik a forradalmat. Sok magas beosztású személyt meggyilkoltak. Izrael és az Egyesült Államokat sátánnak kikiáltották ki. Az összes országgal megszakadtak a kül- és gazdasági kapcsolatok, ezért nem volt elég alapanyag az építő- és textilipar számára. Sokan még féltek, hogy megdöntik a forradalmat, állítólag tervek is készültek Khomeini meggyilkolására.⁵¹

Március folyamán bejelentették, hogy ettől fogva a kőolajat közvetlenül a fogyasztók kapják meg, kiiktatva a közvetítőket, akik a nemzetközi kőolajkonzorcium tagjaiként negyedszázadon át megrabolták az országot. A konzorciummal kötött megállapodásokat felbontották, amelynek értelmében az Iráni Nemzeti Kőolajtársaság (NIOC) kötelezte magát,

⁴³ *Kayhan*, 1979. február 16.

⁴⁴ Uo. 1979. február 19.

⁴⁵ *Ettelaat*, 1979. február 20.

⁴⁶ Uo. 1979. február 21., március 1.

⁴⁷ Uo. 1979. március 6.

⁴⁸ A nők haját és vállait eltakaró kendőszerű ruhaanyag.

⁴⁹ Az egész testet eltakaró, arcot szabadon hagyó lepel.

⁵⁰ *Ettelaat*, 1979. március 8.

⁵¹ Uo. 1979. március 11.

hogy terveit egyeztetni a konzorciummal, alkalmazza annak mérnökeit és hivatalnokait, továbbá feljogosítja őket arra, hogy 20 évig külföldi piacokon forgalmazzák az iráni olaj négyötödét, tonnánként a világszáraz áránál 1,6 dollárral olcsóbban. Ennek 40%-a az amerikai monopóliumokat illette. Irán kőolajpolitikájára jellemző volt, hogy részt vett az OPEC közös akcióiban, így az olajárak egyeztetett emelésében is, másrészt pedig nem volt hajlandó támogatni semmiféle határozott antiimperialista lépést. Így például a sah nem támogatta az 1973-as arab–izraeli háború idején a Nyugattal szemben meghirdetett olajembargót. Teherán nem is titkolta, hogy olajat szállított Izraelnek és a Dél-afrikai Köztársaságnak. Az amerikai és nyugat-európai függőség növekedésével a császári kormány 1977-ben lemondott a saját maga által meghirdetett elvről, miszerint az olajáraknak követniük kell az importárakat, az inflációt és a dollár vásárlóerejének csökkenését. Khomeini a régi rendszer nemzetellenes cselekedetei közé sorolta az olajtartalékok eltékozlását és a túlfeszített kitermelést, amellyel a fegyvervásárlásokat finanszírozták. 1979 márciusától kezdve az ország tényleges devizasükségletei határozták meg az exportot. A kitermelést 150 millió tonnára, azaz az olajmunkások 1978. őszi általános sztrájkja előtt kitermelt mennyiség 60%-ára csökkentették. Megszüntették az olaj–fegyver csereakciókat. Hivatalosan is bejelentették továbbá, hogy megszüntetik az Izraelbe és a Dél-Afrikába irányuló szállításokat. „Az iráni olaj a nép vagyona; többé nem szolgálhatja nyugati monopóliumok és helyi üzletemberek gazdagodását. Sohasem ismerjük el azokat a szerződéseket, amelyeket úgy kényszerítettek ránk, mintha valakinek a gyarmata volnánk”⁵² – jelentette ki Haszan Narzih, az Iráni Nemzeti Kőolajtársaság igazgatója.

Khomeini a szerkezeti reformokat nem tartotta szükségesnek, mert úgy gondolta, hogy amint a rendszer megszabadul a régi rezsim korrump elemeitől, a vezetők erkölcsileg értékes személyek lesznek, a hatalom gyakorlói nem élnek vissza helyzetükkel. Khomeini elképzeléseit sokan utópisztikusnak tartották, és azt gondolták, hogy miután rájönnek az emberek, hogy gondolatainak nincs reális alapja, s elképzelései nem ültethetők a gyakorlatba, Khomeini szépen lassan el fog tűnni mindazzal együtt, amit hozott. Ám nem így lett.

Az iszlám köztársaság megalapozása, Khomeini forradalom után intézkedései

A forradalom győzelme után Khomeini ajatollah elkezdhetette kiépíteni hatalmát. Miután az ideiglenes forradalmi kormánynak Mehdi Bazargan miniszterelnök vezetésével sikerült munkába állnia, mindenki azt hitte – nem alaptalanul, mert maga az imám is úgy nyilatkozott –, hogy a háttérben kíván maradni. Nyilatkozata, hogy a kormányban nem fog semmilyen pozíciót betölteni, igaz volt, mert nem a kormányba, hanem a fölé emelte magát és a klérust. A közigazgatási rendszert úgy szervezte át, hogy a forradalmi kormánynak szinte csak formális szerepe volt. Khomeini a kormány tekintélyét sokszor aláásta. Bazargan sok más mellett ellenkezett a nők fátolyviselésének kérdésében is az ajatollalal. A másik probléma az volt, hogy a miniszterelnöknek nem sikerült a kormánynak alárendelnie a mindenütt jelenlévő forradalmi bizottságokat vagy „komitékat”, amelyeket csak „Khomeini rendőrségének” neveztek. Ezeket a bizottságokat a helyi mollák vagy már kipróbált istenfélő emberek vezették, és jelen voltak minden településen, városban, gyárban, negyedben, minden nagyobb teheráni utcán. Főként a SZAVAK régi épületeit vagy az elmenekültek villáit használták bázisukként. Letartóztattak mindenkit, akiknél a sahhallal való együttműködés,

⁵² Andreaszjan 1979, 68.

erkölcsi természetű bűn vagy összeesküvés szításának gyanúja merült fel, ezenkívül elűzték a rablókat és megfigyelték a szomszédokat is. A kormánynak semmiféle ellenőrzése nem volt tevékenységük felett, ők viszont átkutatták Bazargan házát, arra számítva, hogy ott találják Bakhtiart, a sah által kinevezett utolsó miniszterelnököt, aki Bazagan személyes jó barátja volt. Azonban nem jártak sikerrel.⁵³ A valódi hatalom a Forradalmi Tanács kezében összpontosult, amely főként mollahokból és Khomeini legmegbízhatóbb támogatóiból állt. 1979. március 30-án népszavazást írtak ki arról, hogy elfogadják-e, hogy Irán államformája iszlám köztársaság legyen. A népszavazáson körülbelül 18 millió állampolgár vett részt, a jogosultak 96%-a (a sah idejében tartott választásokon soha nem vettek részt 12 milliónál többen). A szavazók 97%-a szavazott igennel az iszlám köztársaságra. A választások szabadok voltak, minden 16 éven felüli iráni szavazhatott a tetszése szerinti helyen, nem állítottak össze választási listákat.⁵⁴ Csakhogy a választási lehetőségek igen korlátozottak voltak. Khomeini harmadik utat nem tudott elképzelni. Az embereknek két lehetősége volt: az iszlám köztársaságra szavaznak és a zöld papírt dobják az urnába, vagy az ellen szavaznak és a piros szavazócédulájukat dobják bele. Am voltak olyanok is, akiknek e két lehetőség egyike sem elégítette ki az igényeit.

A sok más vélemény és elképzelés ellenére a népszavazás eredménye Khomeini számára pozitív lett, így április 1-jén kikiáltották az Iszlám Köztársaságot. Az országban bonyolult és ellentmondásos helyzet alakult ki: az „iszlám forradalom” és a vallás nevében nemcsak a sah hívei ellen léptek fel, de a baloldali erők, így a Tudeh Párt ellen is. Többek között azzal, hogy betiltották a lapját, bezárták a székházát és párttagokat végeztek ki. A nemzetiségi mozgalmak ellen is fegyveres erővel léptek fel, annak ellenére, hogy *Khomeini ígéretett tett a kisebbségek védelmére*.⁵⁵ Ezután Khomeini elkezdte teljesen átszervezni az államot. Létrehozta a *velajat-e fakih* koncepció alapuló államrendet, amely azt takarta, hogy a vallásjogi tudósok vezetése politikai és spirituális vezetést is jelent, mindez természetesen az iszlám szellemében. „Miután az iszlám kormányzat az isteni törvény kormánya, amelynek pedig a legjobb ismerői a vallásjogi tudósok, csakis a vallásjogi tudós feladata, hogy kormányzással foglalkozzék, hiszen ő képes betartani az isteni törvényt.”⁵⁶ A koncepció lényege az, hogy a vallási értelmiség vezetésének élén egy tekintélyes vallásjogi tudós áll, akinek szerepe a felügyelet.⁵⁷ A régi elit és az értelmiség jelentős része elhagyta az országot. Az új síita vezetés – részben a tömegek igényeinek kielégítése miatt, részben az iszlám alapelveivel összhangban – hosszú távú célként a lakosság életkörülményeinek javítását, teljes foglalkoztatottságot és gazdasági függetlenséget helyezett előtérbe. Khomeini ajatollah megtiltotta külső kölcsönök felvételét és az alkotmány külön cikkben rendelkezett arról, hogy „meg kell akadályozni a külföldi gazdasági dominanciát az ország gazdasága felett.”⁵⁸

Az új, ekkor kidolgozott alkotmány leginkább abban tért el a sah diktatúrájában érvényben levő 1905-östől, hogy a sah helyett miniszterelnök szó szerepelt benne. Az iszlám köztársaságot nem szerződésre, hanem az Istenhez fordulásra akarták alapozni, a törvénynek

⁵³ Gielzynski 1979.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Alijev 1979.

⁵⁶ Rostoványi 2004, 335.

⁵⁷ Iráni alkotmány 43. cikkely, 8. bekezdés. In: N. Rózsa 2010.

⁵⁸ Uo.

pedig Isten parancsát kívánták követni. Khomeini szerint az iszlám kormányzat nem alkotmányos kormányzat, ahol a törvények egyes személyek vagy a többség jóváhagyásától függenek. Az alkotmányozó nemzetgyűlés feladata annak a keretnek a meghatározása, amelyben a már rögzített törvényeket majd alkalmazni lehet, nem pedig egy konszenzus, vagy a jövőbeni kormányok tevékenységét szabályozó irat létrehozása. Nem olyan parlamentet akart, amely a törvényeket rögzíti, hanem olyat, amely az isteni törvények alkalmazását lehetővé tevő programokat dolgoz ki. Így a kormányzat nem lehetett a szó nyugati értelmében alkotmányhű.⁵⁹ Ezen felül megkettőzte a hatalmi struktúrát, tisztázatlanul hagyta a hatásköröket és a felelősség kérdését. Így egy olyan paradox helyzetet teremtett, amelyben létrejött egy demokratikus parlamenti rendszer 4 évente megtartott, szabad választásokkal, a nők választási és választhatósági jogával (azzal a kikötéssel, hogy nő nem lehet államfő), választott köztársasági elnökkel és miniszterelnökkel. Azonban mindezt a vallástudósokból álló, 12 tagú Örök Tanácsa felügyelte, hogy eleget tegyen az iszlám előírásainak. Ha analógiát akarunk vonni, mondhatnánk, hogy ez a nyugati alkotmánybíróságok megfelelője, azonban hatalmuk sokkal szerteágazóbb és erősebb volt, mint az alkotmánybíróságoké. Az alkotmánytervezet, miután Khomeini jóváhagyta, a Szakértők Gyűléséhez került, akik ellenőrizték, hogy összhangban van-e az Iszlám Köztársaság elképzelésével. A *medzslisz* törvényeit az Örök Tanácsa megvétőzhatta arra hivatkozva, hogy nincs összhangban a *sariával* (az iszlám joggal). Ezt a mollahokból álló testületet is Khomeini nevezte ki. A legfőbb vezető pedig, a *fákíh* a parlament és az Örök Tanácsa felett állt és vétőt emelhetett bárki ellen, akit az elnöki posztra vagy a *medzslisz* tagjának jelöltek. Az pedig nem volt kérdés, hogy ki lesz ez a legfőbb vezető. A Szakértők Gyűlése jóváhagyta, hogy ezt a posztot Khomeini töltsse be, így világossá vált, hogy nem a háttérben kíván maradni, hanem ő akar mozgatni minden szálát Irán élén. A forradalmi kormány tagjai tiltakoztak ez ellen, mondván, Irán visszasüllyed a diktatúrába, de Khomeini még csírájában elfojtotta ezeket a próbálkozásokat a Forradalmi Gárda (az ajatollah mecsetekben toborzott magánhadserege) segítségével, amely a megtorlásokban is részt vett a már említett, komité elnevezésű milíciákkal együtt. A népet megfélemlítéssel terelték az iszlám felé, aki nem a szabályai szerint élt, letartóztatták, az iszlám ellenségeit pedig a forradalmi bíróságok segítségével elítélték és kivégezték. A sah családjának köszönhető vagyonokat elkobozták, hogy szétosszák a szegények között, de addig már nem jutottak el, így a pénz az elkobozók kezében maradt.⁶⁰ Azonban Khomeini Komba való visszatérése előtti rádióbeszédében bejelentette, hogy a szegények számára a víz- és áramszolgáltatás ingyenes lesz, és kérte, hogy a bankhiteleket kamat nélkül folyósítsák.⁶¹ E kijelentéssel viszont nem tudott senki mit kezdeni, nem tudták átültetni a valóságba amiatt, mert hiányoztak a konkrét megvalósítási lépések és felelősök, így ez sem valósult meg. Az állami ipart továbbra is támogatta, olyan iparágat azonban, amely a külföldhöz láncolja Iránt, nem, mert szerinte ezek jövedelme külföldi tőkések és hazai tolvajok zsebébe folyik, mint például a sahéba, aki szerinte elárulta hazáját és népét.⁶²

Khomeini terve a túlzottan felfegyverzett iráni hadsereggel az volt, hogy olyan erősnek hagyja meg, hogy megfeleljen valódi követelményeinek, ami szükséges a belső rend fenn-

⁵⁹ Kotobi-Vandoorne 1979.

⁶⁰ Rostoványi 2004.

⁶¹ Kotobi-Vandoorne 1979.

⁶² Der Spiegel 1979.

tartásához és az esetleges zavargások elfojtásához. Emellett azt nyilatkozta, hogy országuk nem lehet idegen fegyverek raktára, amelyekre semmi szükségük sincsen. A vallási kisebbségekről azt állította, hogy nem lesznek kötelesek részt venni az ország védelmében, és bár fizetnek majd némi jövedelemadó, de néhány más adó (*homsz*⁶³ és *zakát*) fizetése alól felmentést kapnak, mert ezek a síiták részére lesznek fenntartva.⁶⁴

Khomeini bejelentette, hogy szabad választások lesznek, de iszlám feltételeket támasztanak, amelyhez alkalmazkodniuk kell a jelölteknek. Ezzel az volt a célja, hogy megakadályozza, hogy egy kis csoport besurranjon a néptömegek rovására. A marxistákat sem volt hajlandó megtérni a kormányban, mert szerinte a nép hatalmas tömegeivel szemben csupán cseppet jelentenek az óceánban, így akaratukat nem kényszeríthetik rá a népre. Azonban ekkor még azon a véleményen volt, hogy nézeteiket szabadon képviselhetik. Szerinte egyetlen állampolgártól, az állampolgárok egyetlen csoportjától sem szabad megvonni a gondolat- és véleménynyilvánítás szabadságának természetes jogát, azt a jogot sem, hogy valaki az államhatalomtól eltérő nézeteket hangoztasson. De megengedhetetlen, hogy bárki is az iszlám értékek ellen lépjen föl, veszélyeztesse a közrendet, aláássa az államhatalmat. Úgy gondolta, hogy ha a kommunisták valóban az iráni nép érdekében akarnak dolgozni, akarniuk kell az iszlám köztársaságot. Mindenkinek, aki ezt az országot szereti, aki függetlenné és szilárdá akarja tenni, annak akarnia kell az iszlám köztársaságot. E totalitárius rendszer szellemére utaló beszédében egyértelműen kifejezte, hogy aki nincs velük, az ellenük van. Mindenki, aki nem úgy gondolkodott, mint Khomeini, az „SZAVAK-ügynök”, „a külföld ügynöke” vagy „ellenforradalmár”. A rendszerben elméletileg megvolt a véleménynyilvánítás szabadsága, azonban mikor a marxista-leninisták el akarták Khomeininek magyarázni nézeteiket, azzal vádolta őket, hogy gátat vetnek a forradalomnak. A sajtószabadság is csak elviekben létezett, azonban az újságok nem közölhettek „a nép érzéseivel ellentétes cikkeket”, valamint a rádió és televízió kizárólag vallásos tartalmú szövegeket sugározhatott, a külföldi riportokat pedig cenzúrázták.⁶⁵

Az új rendszer külpolitikáját a függetlenedés jellemezte. Irán nem akart a hidegháborúban a két szemben álló fél (USA és Szovjetunió) egyikéhez sem tartozni, így elszigetelődött tőlük, ezzel egyidejűleg más országoktól is. Khomeini ajatollah az USA akkori elnökét, Jimmy Cartert „sátánnak” tartotta, országát pedig a „Nagy Sátánnak”, akivel le kell számolni.⁶⁶ A többi állammal ugyanakkor szorosabbra kívánta fűzni a kapcsolatokat, elsősorban az iszlám országokkal. A külvilággal a kölcsönös be nem avatkozás elve alapján kiegyensúlyozottságra törekedett. Egy azonban biztos volt: minden kapcsolatot meg akart szakítani Izraellel, mert semmilyen törvényes alapját nem látta az ország létének. Palesztina szerinte az iszlám térséghez tartozott, és vissza kellett térnie a muszlimokhoz.⁶⁷ Úgy gondolta, hogy a nagyhatalmak mind ugyanazt az imperialista politikát gyakorolják, és csak azért beszélnek a népek szabadságáról és függetlenségéről, hogy kolonializmusukat jobban álcázzák. Carter dicséretei, amelyekkel a sahot az emberi jogok terén történő előrehaladásáról illette, kiváló érveket szolgáltatottak Khomeininek arra, hogy leleplezze ezt az álszent

⁶³ Az embereknek jövedelmük 1/5-ét a szegény *szejedek* (Mohamed leszármazottjai) között kellett szétosztaniuk.

⁶⁴ Der Spiegel 1979.

⁶⁵ Kotobi-Vandoorne 1979.

⁶⁶ Rostoványi 2004.

⁶⁷ Kotobi-Vandoorne 1979.

politikai játékot. Már ekkor látszott, hogy az iráni–amerikai kapcsolatok véget értek, azonban ezt még az Egyesült Államok sem gondolta ekkor komolyan. Mindemellett az imám úgy képzelte, hogy a forradalom át fog majd terjedni más országokra is. Remélte, hogy amennyiben az iszlám gyökeret ver, az egész emberiség csatlakozni fog hozzá.

Összegzés

Khomeini elképzelései, amelyeket hangzatos szónoklataiban közvetített az iráni nép felé az 1970-es évek végén, meglepően nagy hatással voltak a sah diktatórikus rendszeréből kiábrándult lakosságra. Az iszlám erkölcsösség hirdetése nemcsak a vallásos rétegek, hanem a társadalom egészének figyelmét is felkeltette, ugyanis akkoriban az utca népe nap mint nap elsétált az alkoholboltok, bárók, diszkók és mozik előtt, amelyek a tisztaság helyett csak a romlottságot és erkölcstelenséget közvetítették, ezért sokan elutasították az e fajta, Nyugat által kreált fejlődést. Tisztaságra vágytak, amelyet számukra Khomeini testesített meg. Azonban a büszke perzsákat nemcsak e morális romlás sértette, hanem az Egyesült Államok egyre fokozódó gazdasági benyomulása is, amely ahelyett, hogy Irán gazdasági fejlődését szolgálta volna, csak a gazdasági függőséget mélyítette el, ami általános, rendszerből való kiábrándulást eredményezett. Khomeini egyenlőséget, nemzeti függetlenséget, Isten nagyságát és erkölcsi tisztaságot hirdető „jobb világa” hiába tűnt szépnek és igazságosnak, számos ponton kidolgozatlan vagy megvalósíthatatlan volt. Ennek ellenére a szebb jövő iránti lelkesedés miatt mégis a gyakorlatba ültették Khomeini elképzeléseit, létrehozva egy új, egyedülálló rendszert, amely sokak számára meglepő módon máig működőképes.

Bibliográfia

Sajtó

The Economist, 1978.

Ettelaat, 1978, 1979.

Kayhan, 1978, 1979.

Róbert 1979 = Róbert László: Khomeini Teheránban. *Népszabadság*. 1979. február 4.

Szakirodalom

Alijev 1979 = Alijev, Sz. M.: Monarchiaellenes és antiimperialista forradalom Iránban. *Nemzetközi Szemle*, 1979. 10. sz. 29–38.

Andreaszjan 1979 = Andreszjan, Ruben: Irán, kőolaj és a világpiac. *Nemzetközi Szemle*, 1979. 6. sz. 66–71.

Der Spiegel 1979 = Der Spiegel: „Én vagyok a nép szószólója.” Interjú Khomeini ajatollahal. *Nemzetközi Szemle*, 1979. 3. sz. 48–50.

Gielzynski 1979 = Gielzynski, Wojciech: Ki kormányozza most Iránt? *Nemzetközi Szemle*, 1979. 6. sz. 56–66.

Kotobi-Vandoorne 1979 = Kotobi, Morteza – Vandoorne, Jean-Léon: Társadalom és vallás Khomeini imám szerint. *Nemzetközi Szemle*, 1979. 6. sz. 48–56.

Kraft 1978 = Kraft, Joseph: Letter from Iran. *The New Yorker*, 1978. december 18.

Rostoványi 2004 = Rostoványi Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina, Budapest.

Rouleau 1980 = Rouleau, Eric: Az Egyesült Államok és az iráni tét. *Nemzetközi Szemle*, 1980. 9. sz. 37–50.

Linkek

http://www.ng.hu/Civilizacio/2004/06/Khomeini_Ajatollah_elet_es_halal_ura

<http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/10/18udvar.htm>

<http://www.biography.com/people/ayatollah-ruhollah-khomeini-13680544#political-and-religious-leader>

http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php